

1.01
Prejeto 13. 7. 2009

UDK 336.77:338.3(497.4)"1925/1933"

Mitja Sunčič*

**"Celotno posojilo Mestne hranilnice ljubljanske je šlo v žepe akcionarjev in po drugih napačnih potih."
Mestna hranilnica ljubljanska in propad industrijske delniške družbe Karel Pollak**

IZVLEČEK

Od ustanovitve Mestne hranilnice ljubljanske mineva letos 120 let. Avtor prispevka na podlagi arhivske zapuščine te denarne ustanove obravnava neznan in v do sedaj izšlih zgodovinskih pregledih nikoli omenjen dogodek kreditiranja industrijskega usnjarskega velepodjetja Karel Pollak, d. d. v obdobju med svetovnima vojnama. V ospredju razprave je obravnava dinamike poslovnih odnosov med upnikom in kreditojemalcem s poudarkom na zaostritvi odnosov v obdobju, ko je podjetje Karel Pollak zašlo v plačilne težave.

Mestna hranilnica ljubljanska je družinski delniški družbi Pollak sredi dvajsetih let prejšnjega stoletja podelila hipotečni kredit, ki je bil za tedanje razmere izredno visok, 25 milijonov dinarjev. Zadeva ni bila problematična vse do izbruha svetovne gospodarske krize, ki je usnjarsko podjetje Pollak hudo prizadela. Med Mestno hranilnico in podjetjem so se vneli dve leti trajajoči boji, v katerih so lastniki podjetja uporabili mnoge nečedne in neetične poslovne poteze. Spor se je končal s konkurzom delniške družbe Pollak in prevzemom tovarn, ki ga je izvedla Mestna hranilnica. Posledice podelitve kredita pa niso prizadele le rodbine Pollak, saj je velike denarne izgube utrpela tudi Mestna hranilnica ljubljanska.

Ključne besede: gospodarstvo, denarništvo, hranilništvo, Hranilni in posojilni zavod Ljubljana, Mestna hranilnica ljubljanska, kreditiranje industrije, podjetništvo, Karel Pollak, usnjarstvo, Velika kriza

ABSTRACT

"THE WHOLE LOAN OF THE LJUBLJANA CITY SAVINGS BANK POCKETED BY SHAREHOLDERS AND LOST IN OTHER WRONGFUL WAYS."

Ljubljana City Savings Bank and the Decline of Karel Pollak Industrial Joint-stock Company

This year it is the 120th anniversary of the establishment of Mestna hranilnica ljubljanska (Ljubljana City Savings Bank). On the basis of the archives of this monetary institution, the author of the following contribution explores the previously unknown event, never mentioned before in the historical overviews published to date, of the crediting of the major leather industry joint-stock company Karel Pollak in the period between both World Wars. The discussion focuses on the dynamics of the business relationships between the creditor and borrower with the emphasis on the increasingly tense relations in the time when the Karel Pollak company found itself in financial trouble.

* Univ. dipl. zgodovinar, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: mitja.suncic@inz.si

In the middle of 1920s the Ljubljana City Savings Bank granted a mortgage credit to the family joint-stock leather industry company Pollak in the amount of 25 million dinars, which was extremely generous for the circumstances of that time. The issue was not problematic until the Great Depression, which affected the Pollak leather company severely. A two-year conflict ensued between the City Savings Bank and this company, during which the owners of the company resorted to many dirty and unethical business moves. The dispute concluded with the bankruptcy of the Pollak joint-stock company and the takeover of its factories, carried out by the City Savings Bank. However, the consequences of the granting of this credit did not only affect the Pollak family - the Ljubljana City Savings Bank also suffered considerable financial losses.

Key words: economy, financial business, savings banks, Ljubljana Savings and Lending Institution, Ljubljana City Savings Bank, crediting of industry, entrepreneurship, Karel Pollak, leather industry, Great Depression

Uvod

Pričujoči članek predstavlja poskus obravnave dinamike poslovnih odnosov med denarnim zavodom kot upnikom na eni in industrijskim podjetjem kot kreditorejalcem na drugi strani. V našem primeru je kot kreditor nastopala Mestna hranilnica ljubljanska, kot kreditorejalec pa eno izmed največjih medvojnih usnjarskih industrijskih podjetij, delniška družba Karel Pollak. Osredotočili smo se zlasti na razmerje med strankama v času gospodarske krize, ko so med njima izbruhnili številna nesoglasja. Pri predstavljeni epizodi je zanimiva okoliščina, da nastopa v njej kot kreditor industrijske dejavnosti občinska oziroma državna denarna ustanova in ne banka, kar nas napeljuje na misel, da pri financiranju slovenske industrije s posojili niso sodelovale le univerzalne poslovne banke, kot so bile Ljubljanska kreditna banka, Zadružna gospodarska banka ter Kreditni zavod za trgovino in industrijo, temveč so industriji denarna sredstva zagotavljale tudi hranilnice. To ni tako nenavadno, če upoštevamo, da so bile obrestne mere pri tovrstnih denarnih zavodih občutno nižje kot pri bankah.

Osvetlimo predstavljeno tematiko sedaj še v luči razkoraka med finančno teorijo in prakso. Dolgoletni ravnatelj Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo v Ljubljani Avgust Tosti je zapisal, da naj bi bilo v idealnih pogojih financiranje industrije domena bank, medtem ko naj bi se hranilnice v tozadevne posle ne vmešavale, saj je bilo "glavno načelo hranilniškega poslovanja predvsem varnost poslov in likvidnost predpisanih naložb, medtem ko rentabilnost in dobičkonosnost poslov ne pride toliko v poštev, ker namen hranilnic ni ustvarjati si čezmerne dobičke".¹ Vendar je tudi sam ugotovil, da "v predvojni Jugoslaviji denarni zavodi niso upoštevali tega načela in so si začeli medsebojno v poslih konkurirati".² V nadaljevanju bomo videli, da je imela podelitev visokega posojila posledice tako za hranilnico kot tudi za industrijsko podjetje. Zanimivo je dejstvo, da tu opisanega dogodka ne omenjata zgodovini hranilnice, nastali ob priložnosti njene petdeset-³ in

¹ Avgust Tosti: Denarni zavodi v Sloveniji po prvi svetovni vojni. Ljubljana 1989 (dalje Tosti, Denarni zavodi v Sloveniji po prvi svetovni vojni), str. 76.

² Prav tam, str. 82.

³ France Zupan: Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske v Ljubljani. Ljubljana 1939 (dalje Zupan, Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske).

stoletnice,⁴ zato smo se letos, ko od začetka njenega poslovanja mineva 120 let,⁵ namenili pred bralci razgrniti ta zanimiv delček neznane gospodarske zgodovine. Kot glavni vir za razpravo smo uporabili zapisnike sej upravnega odbora in ravnateljstva ter dokumente, povezane s podjetjem družine Pollak, ki se nahajajo v fondu Mestne hranilnice ljubljanske. Predstavljena zgodba se lahko bere kot napeta pripoved, polna spletk, prevar, slepomišenja in zahrbtnosti, obenem pa priča, da pomanjkanje poslovne etike ni značilnost le današnjih dni.

Upnik: Mestna hranilnica ljubljanska

Ko so Mestno hranilnico sredi dvajsetih let prejšnjega stoletja s prošnjami za podelitev kredita začeli oblegati člani rodbine Pollak, je bila ta ugledna in uveljavljena slovenska denarna ustanova z dolgoletno tradicijo. Zrasla je iz mreže hranilnic, ki se je pričela oblikovati v sedemdesetih letih 19. stoletja, potem ko so propadli poskusi ustanovitve prvih bank s slovenskim nacionalnim značajem. Hranilnice so se delile na podeželske in mestne. Med slednjimi so leta 1889 v glavnem mestu dežele Kranjske kot prvo ustanovili Mestno hranilnico ljubljansko.⁶ Njen namen je bilo "zbiranje prostih denarnih sredstev prebivalstva in različnih ustanov. S pospeševanjem varčevanja, s kopičenjem sredstev pa je bilo nato možno ponujati posojila po nizki obrestni meri."⁷ Posebno varnost je za varčevalce predstavljalo dejstvo, da so bile hranilnice državne ustanove. Mestno hranilnico ljubljansko je "nadzorovala država, skupaj z Mestno občino ljubljansko. Prav ta občina je /.../ prevzela splošno in posebno poroštvo nad hranilnico in je jamčila za vse njene obveznosti, vloge in pravilno obrestovanje."⁸

Za razumevanje nadaljnega poteka zgodbe je treba osvetliti kreditno politiko in ustroj Mestne hranilnice ljubljanske. Hranilnica je od ustanovitve naprej nudila hipotečna, menična in lombardna posojila, po prvi svetovni vojni pa je uvedla še posojila na tekoči račun. Posojil industrijskim podjetjem hranilnična pravila niso prepovedovala.⁹ Nadzor nad upravo Mestne hranilnice je bil trdno v rokah občinskega sveta, ki je volil upravni odbor, imenoval ravnatelje in nameščal uradnike. Polovico od 20 upravnih odbornikov so morali sestavljati člani občinskega sveta. Upravni odbor je volil predsednika zavoda in njegovega namestnika. Poleg občinskega sveta in upravnega odbora je vodstvo ustanove predstavljalo še ravnateljstvo, ki ga je iz svojih vrst za dobo treh let volil upravni odbor.¹⁰ Občinskemu svetu je bilo "pridržano v glavnem odobritveno in nadzorstveno delovanje nad hranilnico", medtem ko je upravni odbor sklepal "o važnejših stvareh hranilničnega poslovanja, tako določitev aktivne in pasivne obrestne mere, odobravanje posojil in vseh drugih denarnih poslov, ki presegajo vsoto 100.000 dinarjev".¹¹ Ravnateljstvu je ostalo predvsem izvrševanje sklepov upravnega odbora, vodenje tekočih poslov in

⁴ Dušan Nečak: 100 let Mestne hranilnice ljubljanske. Ljubljana 1989 (dalje Nečak, 100 let Mestne hranilnice ljubljanske).

⁵ Mestna hranilnica je začela poslovati 1. 10. 1889 ob deveti uri dopoldne. V: Zupan, Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 16.

⁶ Nečak, 100 let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 4.

⁷ Žarko Lazarevič, Jože Prinčič: Bančniki v ogledalu časa. Ljubljana 2005, str. 10.

⁸ Nečak, 100 let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 8.

⁹ Zupan, Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 19, 31.

¹⁰ Pravila Mestne hranilnice ljubljanske. Ljubljana 1909, str. 9-11.

¹¹ Zupan, Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 58.

odločanje o denarnih zadevah, ki niso presežale 100.000 dinarjev. Seje upravnega odbora so se praviloma odvijale enkrat na mesec, seje ravnateljstva pa tedensko.¹²

Kreditojemalec: Delniška družba Karel Pollak

Korenine usnjarskega podjetja Karla Pollaka starejšega segajo v leto 1823, ko ga je v Kranju ustanovil njegov oče. Na začetku je bilo le mala usnjarna, ki ji je konec stoletja Karel Pollak starejši "s svojim obsežnim strokovnim znanjem zagotovil industrijski značaj". Pollak je bil pionir v predelavi svinjskega usnja, kar je podjetju omogočilo izvozno naravnost in širjenje tovarniških obratov.¹³ Ker je tovarna v Kranju postala premajhna, je Karel konec 19. stoletja v Šentpetrskem predmestju kupil usnjarno strojarja Ivana Janescha.¹⁴ "Novi lastnik ni ostal le pri izdelovanju usnja, začel je izdelovati tudi razne usnjene izdelke. Dobavljal je večje količine usnja vojski in vojni mornarici. Podjetje je bilo dobro zaposleno, večkrat je delalo z nadurami, da je moglo izvršiti večje dobave. Tovarna je bila deloma povečana in tovarniške naprave izpopolnjene."¹⁵ Pollak je med vojno leta 1916 na Vrhniki "kupil Tomšičevo usnjarno", jo prenovil, posodobil ter uvedel parni pogon.¹⁶ Vojno obdobje je bilo za Karla Pollaka starejšega čas ugodnih poslovnih priložnosti. Naročila za vojsko so deževala, kar je povzročilo, da je Pollakov tovarniški trojček ob koncu vojne po številu zaposlenih, konjskih moči in proizvodni kapaciteti postal največji in najpomembnejši usnjarski industrijski obrat na slovenskih tleh.¹⁷ Po besedah Josa Lakatoša, ki je leta 1922 objavil knjigo o slovenski industriji, je bila v Pollakovi lasti "najmodernejša in najboljše urejena slovenska tovarna usnja".¹⁸ Pomudimo se sedaj še ob kratkem življenjepisu Karla Pollaka starejšega. Rodil se je 28. oktobra 1853 v Kranju. Po zgodnji smrti njegovega očeta strojarja se je izučil usnjarstva pri stricu Valentinu v Trzinu. Podjetnega mladeniča je privabilo središče kranjske trgovine, Ljubljana, kjer je ustanovil trgovino s kožami, s katero si je nabral kapital, ki mu je omogočil izgradnjo usnjarske industrije. Umrl je 9. julija 1937 v Ljubljani.¹⁹

Karel Pollak starejši je prvorojenca Karla mlajšega (rojenga leta 1878) in drugorojenca Jeana (rojenga leta 1880) kot javna družabnika v svoje podjetje vključil že leta 1913. Po prvi svetovni vojni so se v sodelovanju z drugimi družinskimi člani odločili preobraziti podjetje iz javne trgovske v delniško družbo. Pri tem je treba poudariti, da je novonastala delniška družba imela značaj družinskega podjetja, saj "je bila v lasti in upravi skupine oseb, ki so bile med seboj povezane s krvnim sorodstvom ali poroko".²⁰ Ravno ta značilnost je močno zaznamovala njen nadaljnji razvoj. Kot delničarji in upravni odborniki, zadolženi za vodenje podjetja, so bili udeleženi izključno sorodniki Karla Pollaka starejšega. Delniška družba je nastala le-

¹² Op. cit., str. 59.

¹³ Joso Lakatoš: *Industrija Slovenije*. Zagreb, 1922 (dalje Lakatoš, *Industrija Slovenije*), str. 75.

¹⁴ Rudolf Andrejka: *Strojarji na Forštatu*. V: *Kronika slovenskih mest* 3, Ljubljana, 1937, str. 132.

¹⁵ Vlado Valenčič: *Starejša ljubljanska industrija*. Ljubljana 1973; delo ni paginirano.

¹⁶ Olga Pivk: *Od obrtnih delavnic do Industrije usnja Vrhnika*. V: *Vrhnški razgledi*, 2005 (dalje Pivk, *Od obrtnih delavnic*), str. 78.

¹⁷ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani 1850-1948 (AS 448), fasc. 311/3.

¹⁸ Lakatoš, *Industrija Slovenije*, str. 75.

¹⁹ Slovenski biografski leksikon (dalje SBL), knj. 2, Ljubljana 1933-1952, str. 438, Pollak Karel.

²⁰ Michael Schäfer: *Familienunternehmen und Unternehmenfamilien*. München, 2007 (dalje Schäfer, *Familienunternehmen und Unternehmenfamilien*), str. 16.

ta 1920. Ustanovitelji so v prošnji za podelitev koncesije zapisali, da je njihov namen podjetje Karla Pollaka "razširiti in izpopolniti v vseh panogah usnjarske industrije". Poleg tega so kot razlog za ustanovitev delniške družbe našli še nacionalni interes mlade Kraljevine SHS.²¹ Več o motivih delničarjev iz virov nismo uspeli izvedeti. Glavnica družbe je znašala šest milijonov kron, razdeljenih na 6000 delnic. Delničarji so bili: oče Karel starejši, njegova sinova Karel mlajši in Jean Pollak ter zeta Karla Pollaka starejšega Vendelin Megler in Vladimir Remec. Kot upravni odbornik brez delnic je bil udeležen še Karlov najmlajši sin Pavel Pollak (rojen leta 1898).²² Glava družine Karel Pollak in njegova sinova so prevzeli skupaj 3600 delnic, ostane pa je pripadel zetoma. Vendelin Megler je bil od leta 1914, ko se je iz Karlovca preselil v Ljubljano, ravnatelj Pollakove ljubljanske tovarne. Izviral je iz Sremskih Karlovcev, kjer je bil rojen leta 1889.²³ Glede na to, da je pred prihodom v Ljubljano bival v Karlovcu, domnevamo, da je bil zaposlen v tamkajšnjem usnjarskem podjetju Primorca Andreja Jakila,²⁴ kjer si je pridobil delovne izkušnje v industriji. Kaže, da je bil ravnatelj Vendelin Karlu Pollaku starejšemu precej pri srcu, saj mu je maja 1919 dovolil, da se je poročil z njegovo hčerko Meto (rojene leta 1896).

Vladimir Remec, rojen leta 1880 v Ljubljani, je bil po poklicu inženir, sicer pa tudi sam dejavni podjetnik, ki se je udeleževal predvsem v lesni industriji.²⁵ S Heleno Pollak (rojeno leta 1894) sta sklenila zakonsko zvezo sredi prve svetovne vojne leta 1916.²⁶ Leta 1927 sta v upravni odbor podjetja vstopila dva za našo zgodbo zelo pomembna akterja: Franc Peterca, svak Karla Pollaka starejšega, in Ivo Miličič, soprog Pollakove najmlajše hčere Špele (rojene leta 1905). Oba sta imela izkušnje v finančnih vodah. Peterca kot predsednik Prometne banke, d. d., ter Hranilnega in posojilnega zavoda v Ljubljani, Miličič pa je bil bančni ravnatelj v Splitu. Peterca je pripadal starejši generaciji podjetnikov, saj je bil rojen leta 1863 v Ljubljani. V mladih letih se je izučil za knjigovodjo. Ivo Miličič je bil kar 34 let mlajši od njega. Miličič je bil rojen v vasi Brusje na otoku Hvaru. Po prihodu v Ljubljano se je začel pečati z industrijskimi posli in kot ravnatelj Pollakovih tovarn začel sodelovati z Vendelinom Meglerjem.²⁷ Čeprav v arhivskih virih za naslednje trditve ni bilo mogoče najti nobenih trdnih dokazov, domnevamo, da je bil Megler tehnični in Miličič komercialni ravnatelj družbe Karel Pollak. Delitev na tehnično in komercialno vodstvo je bila tedaj v večjih podjetjih nekaj običajnega. Zgornja teza je nastala s sklepanjem na podlagi poklicnih poti obeh podjetnikov, saj bi se Megler, če je bil seveda res zaposlen v Jakilovi karlovški usnjarni, tam lahko seznanil s tehnično platjo delovanja usnjarskega obrata. Miličič bi bil zaradi izkušenj, ki si jih je nabral kot bančni ravnatelj, in zaradi pravniške izobrazbe primeren kandidat za opravljanje glavnih komercialnih poslov industrijskega podjetja. Veliko laže pa je v dokumentih

²¹ ARS, fond Kraljevska banska uprava Dravske banovine. Oddelek za trgovino, obrt in industrijo 1801-1941 (AS 76), konvolut št. 144.

²² ZAL, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani (LJU 88), B I, št. 129 ter zvezek 1.

²³ ZAL, Mesto Ljubljana, statistični popisi (LJU 504), popis prebivalstva za l. 1921, LJU 500, Domovinski oddelek, zgláševalne pole mesta Ljubljane, cca. 1900-1942.

²⁴ "1912 je kupil v Karlovcu tovarno kožo, jo preuredil in povečal." V: Primorski slovenski biografski leksikon (dalje PSBL), zv. 7., Gorica 1981, str. 562, Jakil Andrej.

²⁵ Bil je družabnik podjetja Remec & co., tovarna upognjenega pohištva, in poslovodja ter večinski lastnik z njo zvezane industrijske žage. Obe podjetji sta obratovali v Duplici pri Kamniku. V: ZAL, LJU 88, odd. A, zv. 1, odd. C, zv. 4.

²⁶ ZAL, LJU 504, popis prebivalstva za l. 1921.

²⁷ ZAL, LJU 88, B I, št. 129, LJU 504, popis prebivalstva za l. 1928, Domovinski oddelek LJU 500, zgláševalne pole mesta Ljubljane, cca. 1900-1942.

najti podlago za trditev, da je ravnateljski par Megler in Miličič trpel za pomanjkanjem poslovne morale in zato, kot bomo imeli priložnost videti v nadaljevanju, delal sive lase vodstvu Mestne hranilnice ljubljanske.

Pollaki dobijo kredit pri Mestni hranilnici ljubljanski

Glavni razlog, da so se podjetniki s prošnjami za posojila obrnili na hranilnice, je bila nižja obrestna mera, ki so jo zaračunavali tovrstni denarni zavodi. Za industrialce je slednja postala najnamljivejša, ko je slovensko gospodarstvo doživelo silovit dvig bančne posojilne obrestne mere. Le-ta je začela naraščati ob koncu inflacijske dobe leta 1923.²⁸ S prenehanjem inflacije je zmanjkalo likvidnega denarja, kar je imelo za posledico veliko potrebo po kreditu, tako da je nastopila po denarni kreditna inflacija. Naravna posledica kreditne inflacije je bila izredno visoka obrestna mera, ki ima zopet za posledico velike produkcijske stroške. /.../ Da se kriza ublaži, je predvsem potrebno, da se industriji zasigura cenen kredit. Sedanje kreditne kondicije, ki znašajo do 30 odstotkov (podčrtano v izvorniku - op. a.) so za industrijo neznosljive, ker ovirajo amortizacijo kapitala in onemogočajo znižanje cen, ki je potrebno, da se ustvari večja konkurenčna možnost.²⁹ Leta 1924 je nad previsoko obrestno mero vil roke tudi mariborski finančnik Pipuš: "To, kar naše gospodarstvo ubija /.../, je obrestna mera, po kateri dajejo naše banke kredit. /.../ pri nas ni bančnega zavoda, pri katerem bi se dobil kredit ceneje kakor po 24 odstotkov. /.../ Znano mi je, da primanjkuje danes pri nas gotovine. Iz tega pa še ne sledi, da je treba od tiste male množine gotovine, s katero razpolagajo današnji bančni zavodi, zahtevati neprimerne obresti." Obrestne mere na kredit naj bi se po Pipuševih podatkih konec leta 1924 gibale med 25 in 50 odstotki. Bančni zavodi so to opravičevali z velikimi izdatki za davke in socialno zavarovanje.³⁰ Bolj umirjene številke je navedel ravnatelj Zadrúžne gospodarske banke, Ivan Slokar: "/.../ obrestna stopnja za kredite /.../ je v Sloveniji narasla od sedem do osem odstotkov v letu 1920 na 18-20 odstotkov v letu 1924, v drugih pokrajinah naše države celo na 28 odstotkov in še več."³¹ Neugodne kreditne razmere za industrijo so se nadaljevale še vsa dvajseta leta. Tako je dr. Fran Windischer na zboru Centrale industrijskih korporacij v Beogradu leta 1927 menil, da je bilo vprašanje kredita za jugoslovansko industrijo "vitalnega pomena. Sedanji kredit je odločno predrag. V časih stagnacije industrija ne more zmagati kreditov pri obrestni meri, ki je še vedno visoka. Pričakovati mora, da se izpolni njena dolgoletna zahteva po cenejšem kreditu, inace je uspevanje nemogoče in je izključeno, da se izkoplje iz svojih obvez."³² Vendar se je ob koncu dvajsetih let položaj le počasi izboljšal. Leta 1930 naj bi namreč indus-

²⁸ Ravnatelj Ljubljanske kreditne banke Alojz Tykač je nastali položaj opisal takole: "Naša industrija, /.../, ne bo mogla vzdržati konkurence z inozemskimi podjetji, ki imajo svoje obrate skoro odpisane in ki uživajo največjo zaslonbo pri svojih državnih in kreditnih organizacijah. Brez kredita, in sicer stalnega in cenenega, ni gospodarskega življenja /.../. Če bodo naraščale v prihodnjem letu obrestne mere vlog na eni strani, posojil pa na drugi strani v taki meri kot to opazujemo tekom leta 1923, so posledice katastrofalne!" V: Trgovski list (dalje TL), 25. 12. 1923, št. 152, Gospodarsko leto 1923, zlasti z ozirom na naše denarske zavode.

²⁹ Vladimir Perhavec: Industrijska kriza. V: TL, 11. 9. 1924, št. 108.

³⁰ R. Pipuš: Bančne obresti. V: TL, 27. 12. 1924, št. 153.

³¹ Ivan Slokar: Valutne razmere, devizna politika in bankarstvo. V: Slovenci v desetletju 1918-1928. Ljubljana 1925, str. 565.

³² Fran Windischer: Položaj industrije v Sloveniji. V: TL, 24. 2. 1927, št. 22.

trijski kredit pri bankah znašal povprečno 12 odstotkov, kar pomeni, da se je od prve polovice dvajsetih let več kot prepolovil.³³ Iz zgoraj povedanega je bralcu razumljivo, zakaj so družabniki podjetja Karel Pollak iskali cenejšo alternativo za kreditiranje svoje industrijske dejavnosti. V objem Mestne hranilnice so se zatekli v drugi polovici dvajsetih let, torej v času, ko je bila obrestna mera pri poslovnih bankah še precej visoka.

Poglavitni vir³⁴ za rekonstrukcijo poteka dogodkov, ki so privedli do tega, da je Mestna hranilnica Pollakom odobrila kredit, je zagovor njenega ravnatelja Franca Černeteta, ki se je moral, potem ko je "zadeva Pollak", kot so jo poimenovali, pretresla Mestno hranilnico in ji nakopala precejšnje izgube, pisno braniti pred njenim gerentskim sosvetom. Vzrok za nespametno poslovno potezo je Franc Černe videl ravno v uvedbi institucije gerentstva,³⁵ za katero naj bi bila kriva samovolja pokrajinskega namestnika Ivana Hribarja, ki je v začetku dvajsetih let razpustil občinski svet in upravni odbor hranilnice ter njeno poslovanje podredil gerentu, ki je imel po posvetovanju z gerentskim sosvetom končno besedo pri sprejemanju vseh najpomembnejših poslovnih odločitev. Gerenti so se zelo hitro menjavali, najpogosteje pa so jih nastavljali po "politični konstelaciji".³⁶ Černe je bil prepričan, da se gerentsko poslovanje ni obneslo in smelo trdil, "da bi se posojilo tvrdki Pollak nikdar ne bilo dovolilo, če bi poslovala redna hranilnična uprava".

Kako so Pollaki torej le uspeli dobiti kredit? Začetki naše zgodbe segajo v leti 1925 in 1926, ko je na pogovore k ravnatelju Černetu zelo pogosto prihajal Jean Pollak z namenom, da za podjetje zagotovi cenejše posojilo, kot ga je imelo pri ljubljanski podružnici Češke industrijske banke, pri kateri je bil kredit po besedah Jeana Pollaka "predrag". Černe ga je vedno odpravil z negativnim odgovorom. "On pa ni odnehal, temveč je sam in po svojih prijateljih silil v takratnega hranilničnega gerenta g. Roberta Kollmanna, naj hranilnica posojilo dovoli. G. Kollmann mi je večkrat tožil, da mu g. Pollaki ne dajo miru ter mene vprašal za mnenje. To je bilo vedno negativno. /.../ Tako je zadeva počivala do gerentstva g. dr. Marušiča, ki je pričelo 9. novembra 1926 in končalo 2. marca 1927." In ravno v tem obdobju so prizadevanja Pollakov padla na plodna tla. Podjetniki so neutrudno prepričevali novega gerenta in člane njegovega sosveta, kar je privedlo do dveh usodnih sej gerentskega sosveta. Prva se je odvijala 20. decembra 1926. Na njej je eden od prisotnih poročal, da je Karel Pollak (v zapisniku ni navedeno ali je šlo za očeta ali sina) "ponovil svojo prošnjo za hipotečno posojilo" v višini 25 milijonov dinarjev, za katerega je bil pripravljen zastaviti nepremičnine delniške družbe Karel Pollak. Sklep gerentstva je bil v prid Pollakov: "Hranilnična uprava sklene, da se spušča v to posojilno zadevo in sklene, da pregledajo tovarniško knjigovodstvo /.../." Druga odločilna seja, ki je v marsičem zapečatila usodo podjetja Pollakov, je bila dober mesec pozneje, 31. januarja 1927. Na njej so ugotovili, da so imele tri Pollakove

³³ J. Basaj: O obrestni meri pri nas in drugod. V: TL, 10. 5. 1930, št. 56.

³⁴ Vse nadaljnje navedke smo, če ni označeno drugače, vzeli iz dokumentov, nahajajočih se v: ZAL, Mestna hranilnica ljubljanska (LJU 175), t. e. 61.

³⁵ Gerent je bil v prvi jugoslovanski državi predstojnik občinske uprave, ki ga je začasno imenovala vlada. V: Slovar slovenskega knjižnega jezika, knj. 1, Ljubljana, 1970, str. 679, gerent.

³⁶ Iz krajšega pregleda zgodovine Mestne hranilnice, ki je izšel ob njeni petdesetletnici, o instituciji gerentstva ne izvemo veliko. Po odhodu hranilničnega predsednika Trnkóczya, je od decembra 1921 "nastopila v upravi Mestne hranilnice doba, ko so se v strankarskih borbah za oblast v občini hitro menjavale tudi vodilne osebe v hranilnici. V šestih letih ni imela Mestna hranilnica ljubljanska nič manj kot deset uprav, med njimi osem gerentstev". V: Zupan, Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 65.

usnjarne letno skupaj 52 milijonov dinarjev prometa.³⁷ Strokovno mnenje se je glasilo, da so bile vse tri "moderno in lepo urejene. Izdelki slove in zlasti podplatje in jermena so prima." Nepremičnine delniške družbe so ocenili na 18 milijonov dinarjev. Nato so na sejo poklical Jeana Pollaka, ki je do takrat sedel v čakalnici. Družinsko podjetje je hvalil na vsa usta in zbranim možem zagotovil, da bo dolg odplačalo že v petih letih. Poudaril je mednarodne zveze firme: "Promet imajo z Avstrijo, največji odjemalec pa bo Italija. Zaposluje nad 1000 delavcev." Letna produkcija tovarn je bila vredna 68 milijonov dinarjev. Ob tako ugodnih številkah in svetlih obetih vrlemu gerentu in njegovim svétnikom ni preostalo drugega, kot da so enoglasno dovolili visoki kredit 25 milijonov dinarjev "proti vknjižbi na vsa privatna posestva in tovarne tvrdke Karel Pollak d. d.". Šlo je torej za hipotečni kredit z zelo ugodno devetodstotno obrestno mero. Trditev, da je bilo posojilo res veliko, podkrepimo s podatki, da je leta 1928 25 milijonov dinarjev pomenilo kar 76 odstotkov vseh hipotečnih posojil, 8,5 odstotka vseh posojil (tj. na tekoči račun, hipotečnih in občinskih) in 7 odstotkov vseh denarnih vlog Mestne hranilnice ljubljanske.³⁸ Amortizacijo in obresti so Pollaki plačevali štirikrat na leto. Blagajno hranilnice so poleg obresti polnile še razne provizije, saj se je podjetje obvezalo, da bo vse denarno poslovanje opravljalo pri njej. Tedanji ravnatelj Franc Černe je šest let pozneje menil, da so pri sprejetju usodne odločitve pomembno vlogo igrale tudi politične okoliščine. Že pred sejo 20. decembra 1926 mu je Jean Pollak rekel, "da bo dobil naročilo, da zadevo spravi na dnevni red in da bodo vsi člani sosveta za posojilo in da tudi državni komisar ne bode ugovarjal. Mnogo sem par let pozneje čul o motivih, ki so vplivali na gerenta dr. Marušiča,³⁹ da je predmetno posojilo dovolil, baje so bili deloma tudi političnega značaja." Karel Pollak starejši je imel zaradi svoje katoliške naravnosti zveze s klerikalnim taborom, zlasti s politiki v Slovenski ljudski stranki, katere pristaš je bil.⁴⁰ Občino Ljubljana je v času, ko je hranilnica Pollakom dodelila kredit, upravljal vladni svetnik Anton Mencinger, o čigar politični usmeritvi nismo uspeli izvedeti ničesar. Njegova vladavina je trajala od junija 1924 do januarja 1928, ko Ljubljana ni imela izvoljenega občinskega zastopstva in so jo upravljali vladni komisariji in gerenti.⁴¹ Sklepamo lahko le, da so bili Pollaki povezani ne le s politiki klerikalnega tabora, temveč tudi s samim jugoslovanskim vrhom.

Financiranje podjetja Karla Pollaka se ni ustavilo pri opisanem hipotečnem posojilu, temveč je hranilnica delniški družbi marca 1927 odobrila tudi reeskontni kredit v višini petih milijonov dinarjev, in to "na same menice brez vsakega kritja". Ta kredit je imel torej izrazito industrijski značaj, vendar ga pravila hranilnice niso prepovedovala. Zanimivo je, da je znameniti liberalni politik Ivan Hribar, ki je bil tedaj član gerentskega sosveta, v zvezi z reeskontnim kreditom Pollakom najprej opozarjal "na nevarnosti industrijskih kreditov in na hranilnične statute, ki dovoljujejo posojila v prvi vrsti na hipoteko, ne pa na /.../ nestabilna industrijska podjetja", čez en teden pa je že obrnil ploščo, ker je dobil "od lastnika čevljarke

³⁷ Najuspešneje je poslovala tovarna na Vrhniki, ki je imela 20 milijonov, sledil je ljubljanski obrat s 16,5 milijoni in Kranjski s 15 milijoni dinarjev prometa na leto.

³⁸ Izračunano po podatkih v: Zupan, Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske, str. 48.

³⁹ Gre za liberalnega politika, člana Samostojne kmetijske stranke, Draga Marušiča (10. 12. 1884-30. 9. 1964). PSBL, zv. 10, Gorica 1984, str. 377-379, Marušič Drago.

⁴⁰ O Pollakovi politični usmeritvi lahko v Slovenskem biografskem leksikonu preberemo tole: "V političnem pogledu Pollak ni stopal aktivno v javnost, dasi je bil pristaš Katoliške narodne, pozneje Slovenske ljudske stranke." V: SBL, knj. 2, Ljubljana, 1933-1952, str. 438, Pollak Karel.

⁴¹ Ciril Peternelj: Ljubljanski občinski sveti v letih 1911-1935. Ljubljana 1943, tipkopolis, str. 78.

veletvrdke Tomasa Bate,⁴² ki si je tovarno ogledal, najugodnejše informacije, vsled česar smatra dovoljeno posojilo za popolnoma varno". Odnos vodstva hranilnice do posojila Pollakom lahko torej v obdobju pred izbruhom gospodarske krize označimo za optimističnega: "Vsi gerenti, vsi člani sosveta in vsi hranilnični uradniki so bili od početka posojila do dna duše prepričani, da je varno ne samo hipotekarno posojilo 25 milijonov dinarjev temveč tudi reeskontni kredit pet milijonov dinarjev /.../." Vsakodnevno poslovno življenje na Prešernovi (danes Čopovi) ulici tri je teklo naprej in nihče si ni s posojilom pretirano belil glave. Zakaj bi si jo, ko pa "je bila tvrdka takrat v polnem obratu in je hranilnici redno plačevala obresti in amortizacijo /.../, ker je imela denarja dovolj".⁴³ Ne vodstvo hranilnice ne Pollaki niso slutili, da so se nad slovensko industrijo začeli zbirati temni oblaki.

Razmere se zaostrijo

Na koncu prejšnjega poglavja opisana idila je trajala do septembra 1930, ko je podjetje prvič začelo zaostajati s plačili. Svetovna gospodarska kriza je Pollakovo firmo namreč precej prizadela. Stanovskemu kolegu, industrialcu Savlu Kalinu, se je Karel Pollak starejši kasneje potožil, da ga je svetovna gospodarska kriza uničila, saj "se je v tistem času porušilo svetovno tržišče, kar ga je privedlo na boben".⁴⁴ Prva žrtev krize je bila vrhniška tovarna, kjer je upravni odbor družbe Pollak "zmanjšal število delavcev v januarju leta 1931 s 120 na 83 /.../ in je napovedoval še večje zmanjšanje. Skrajšali so delavnik z 48 na 40 ur tedensko." Že isto leto so stroji v vrhniškem obratu popolnoma utihnili.⁴⁵ Upravni odbornik dr. Vendelin Megler je aprila 1931 poročal, da se stanje v ljubljanski tovarni iz meseca v mesec slabša, "ker je nakupna moč prebivalstva, posebno pa kmeta, zelo padla. Lageri naših odjemalcev so, kakor poroča naš (trgovski - op. a.) potnik, prenapolnjeni. Gospodarska kriza je zavlada in nalaga še posebno opreznost pri poslovanju in kreditiranju. /.../ Vsled teh vzrokov je naš promet v razini z lanskim letom zelo padel." Poletje ni prineslo izboljšave položaja. V vseh obratih so se kopičile zaloge, ki jih je bilo težko spraviti v promet, produkcija in cene izdelkov so padle.⁴⁶ Ravno takrat je Mestna hranilnica spoznala, da bo morala svoj kredit zaščititi, kar je sklenila izpeljati maja 1931 z imenovanjem svojega predstavnika v upravni odbor podjetja.⁴⁷ Zahtevi Mestne hranilnice je upravni odbor hitro ugodil in medse sprejel tajnika hranilnice Franca Majcna, za stalni nadzor nad poslovanjem podjetja pa je hranilnica pooblastila Petra Klinarja, tajnika Hipotekarne banke jugoslovanskih hranilnic v Ljubljani. Na dogajanje se je zelo burno odzval upravni odbornik in ravnatelj ljubljanske tovarne Vendelin Megler, ki je menil, da je bil "korak Mestne hranilnice brez pravne podlage in je tudi za tvrdko neoportun in škodljiv". Srboriteža je miril Karel Pollak mlajši z zagotovili, da sta mu "podpredsednik Mestne hranilnice ljubljanske g. Turk in ravnatelj Černe izjavila, /.../ da je sedanja kontrola

⁴² Češki obutveni veleindustrialec.

⁴³ ZAL, LJU 175, t. e. 46.

⁴⁴ Franc Okrajšek: Nastanek usnjarne Savel Kalin v Mokronogu in preselitev na Vrhniko po končani drugi svetovni vojni. V: Vrhniški razgledi, 2003, str. 166.

⁴⁵ Pivk, Od obrtnih delavnic, str. 80.

⁴⁶ ZAL, LJU 175, t. e. 60.

⁴⁷ ZAL, LJU 175, t. e. 46.

le začasna in informativna".⁴⁸ Peter Klinar je ob prihodu v podjetje naletel na nered, saj so delničarji pri družbini blagajni neprenehoma dvigovali gotovino, knjigovodstvo pa je bilo zastarelo in nepregledno. Ob sestavljanju bilance septembra 1931 je odkril, da je družba za leto 1930 izkazovala kar pet milijonov dinarjev izgube. "Tvrdba se nahaja v resnem in težkem položaju, v kar so privedle prevelike investicije in preširokogrudno gospodarstvo. Njeno knjigovodstvo ni urejeno tako, da bi se hitro dobila točna slika o stanju /.../. Posamezni člani familije so dobivali prekomerne plače /.../." Pollakova ladja se je začela potapljati.

V to obdobje lahko postavimo začetek spora med podjetjem in Mestno hranilnico, ki je odločilno zaznamoval njegov nadaljnji obstoj. Žebelj v krsto odnosov med delniško družbo in hranilnico so poleti 1931 z zahrbtno poslovno potezo zabili nekateri upravni odborniki usnjarne Karel Pollak. Zvijačni podjetniki so izkoristili odsotnost Majcna, ki je bil avgusta na dopustu, in Klinarja, ki je bil takrat na orožnih vajah, za izvedbo vrste transakcij, ki so imele namen oškodovati Mestno hranilnico, družbino največjo upnico. Tedaj se je med upniki kot strela z jasnega pojavil Hranilni in posojilni zavod (dalje Hripoza⁴⁹), ki ga je vodil Franc Peterca, svak Karla Pollaka starejšega, in obenem upravni odbornik družbe Karel Pollak, d. d. Hripoza⁵⁰ je nenadoma postala najhujša konkurenca Mestni hranilnici pri iskanju kritja za posojila, podeljena podjetju Karel Pollak, d. d. Njene interese v upravnem odboru Pollakovega podjetja je poleg Peterce zastopal tudi tovarniški ravnatelj Miličič. Nenadno pojavitev nove upnice je jedrnato pojasnil tedanji ravnatelj Mestne hranilnice, Franc Černe: "Ko je tvrdka Pollak pri Hranilnici prosila za posojilo, je zatrjevala, da ima dolg samo pri Ljudski posojilnici in Češki industrijalni banki v skupnem iznosu pod 25 milijonov dinarjev /.../. V resnici pa zadeva ni bila taka, kajti tvrdka Pollak je bila tedaj tudi že dolžna takozvani Hripozi okoli osem milijonov dinarjev. Pod Hripozo je razumeti /.../ zvezo onih posojilnic, ki so se pod dr. Šušteršičem⁵¹ ločile od Zadrufne zveze in osnovale svojo zvezo pod gornjim imenom. To zvezo je vodil stric Pollakovih (tj. svak Karla Pollaka starejšega in stric njegovih otrok - op. a.) g. Franc Peterca; pisarno je imela v Pollakovi hiši na Dunajski cesti. Ves denar te posojilnice je Peterca posodil tvrdki Pollak in to /.../ brez vsacega vidnega jamstva. Ta dolg je tvrdka Pollak Mestni hranilnici ljubljanski ob priliki zaprositve posojila zamolčala. Ko je začetkom leta 1931 tvrdka Pollak jela prihajati v težkoče, je morala radi pritiska članov Hripoze, bile so to zlasti posojilnice v Bohinjski Bistrici, Borovnici in Št. Lovrencu, začeti misliti na to, kako bi Hripozi za njeno terjatev priskrbela kako jamstvo. V ta namen je tvrdka Pollak dne 15. junija 1931 brez vednosti hranilnice ustanovila družbo Standard. 99 deležev te tvrdke so prevzeli člani tvrdke Pollak, ki so od teh 99 deležev odstopili 51 deležev Hripozi; ta je s tem prevzemom v družbi Standard dobila večino. Potem je tvrdka Pollak odstopila družbi Standard

⁴⁸ ZAL, LJU 175, t. e. 60.

⁴⁹ Okrajšavo so uporabljali uradniki Mestne hranilnice.

⁵⁰ Hripozo oziroma Hranilni in posojilni zavod, registrirano zadrugo z omejeno zavezo, kot je bil njen polni naziv, so ustanovitelji vpisali v sodni register septembra 1923. Njeni temeljni nalogi sta bili obrestovanje hranilnih vlog in dajanje posojil. Načelstvo zadrufe so sestavljali štirje možje. Franc Peterca, svak Karla Pollaka starejšega in upravni odbornik družbe Karel Pollak, d. d., je bil član načelstva ves čas obstoja zadrufe. Pollakov zet, ravnatelj in upravni odbornik njegovega podjetja, Ivo Miličič, pa je zasedal položaj v načelstvu med letoma 1930 in 1932. V: ZAL, LJU 88, zadrufni vpisniki, zv. 7.

⁵¹ Gre za znanega slovenskega katoliškega politika dr. Ivana Šušteršiča (29. 5. 1863-7. 10. 1925). V: SBL, zv. 11/3, str. 731-734, Šušteršič Ivan.

še obrat tovarne v Kranju, kateri je obenem naložila kot breme celo tedanjo terjatev Hripoze v znesku 6,5 milijonov dinarjev in je za kritje tega dolga /.../ odstopila Hripozi dospelje terjatve in gotovega blaga za cca. 10 milijonov dinarjev. Vse to se je izvršilo v namenu zagotoviti terjatvi Hripoze popolno varnost, bodisi iz odstopljenih terjatev in blaga, bodisi iz dobička pri obratovanju tovarne v Kranju. Res pa je, da za vse to hranilnica ni ničesar vedela.⁵² Uprava hranilnice je za vse skupaj izvedela šele oktobra 1931, ko je bilo za ukrepanje že prepozno in je Hripoza prek podjetja Standard že prejela okoli deset milijonov dinarjev za kritje svojih terjatev. Obenem so v tem času bratje Pollak začeli izgubljeni nadzor nad podjetjem, vajeti pa so v roke vzeli Miličič, Peterca in Megler, ki so Pollake na tak ali drugačen način prepričali, da so vse svoje delnice izročili oziroma zastavili pri Hripozi. Kot novi gospodarji podjetja so se predstavniki Hripoze odločili na občnem zboru 26. oktobra 1931 izvesti prevzem družbe. Glavni akter prevrata je bil Miličič. Njegov glavni namen je bil, "da izvoli upravni svet docela proti zahtevam Mestne hranilnice ljubljanske". Miličičevim nakanam se je po robu odločno postavil tajnik Mestne hranilnice Majcen, ki je izjavil, da to, "kar se vrši, ni občni zbor". Miličič je uspel doseči izglasovanje upravnih odbornikov po njegovem okusu, vendar sta izvolitev odklonila brata Karel mlajši in Pavel Pollak. Majcen je občni zbor protestno zapustil in kasneje pri trgovinskem sodišču dosegel razveljavitev vseh na njem sprejetih sklepov.

Tem burnim dogodkom so sledila pogajanja "radi sanacije tvrdke Karel Pollak in sklenitve dogovora med Mestno hranilnico ljubljansko in Hripozo". Ob tem sta se v vodstvu hranilnice izoblikovali dve različni usmeritvi. Prvo je zastopal tajnik Majcen, ki je bil zagovornik nespravljivega stališča, da "Mestna hranilnica ljubljanska ne more iti v noben dogovor, po katerem bi imel še kateri izmed Pollakov ali Peterca, dr. Megler in dr. Miličič pri tvrdki še kako besedo". Druga smer se je zavzemala za kompromisno rešitev, ki naj bi temeljila na poskusu dogovora s Pollaki in Hripozo. Predvsem so si bili vsi vodilni edini, da se proizvodnja v podjetju nikakor ne sme ustaviti, ker bi bil s tem "kredit in sloves hranilnice težko prizadet". Glavno jabolko spora je predstavljala prenos desetih milijonov dinarjev premoženja družbe Karel Pollak na Hripozo, izveden z ustanovitvijo podjetja Standard.⁵³ Edini namen Standarda je bil namreč "pobeg kapitala pred konkurzom in pogodovanje ene same upnice, tj. Hripoze".⁵⁴ Pogajanja med Mestno hranilnico, Pollaki in Hripozo so se vrtela zlasti okoli vprašanja večinske udeležbe pri Standardu, saj je Hripoza vztrajala pri 51-odstotnem deležu, večino v podjetju pa je hotela zase tudi Mestna hranilnica. Položaj so še dodatno zaostrovala neprestana zahrbtna dejanja in nenačelnost podjetnikov Meglerja, Miličiča in Peterce. Tako se je na primer Miličič istega dne dopoldne pogajal s predstavniki Mestne hranilnice ter se strinjal z nekaterimi točkami sporazuma, v popoldanskih urah pa je že rovaril na trgovinskem sodišču in si prizadeval za izbris upravnih odbornikov podjetja Karel Pollak, ki so bili imenovani s posredovanjem Mestne hranilnice, ter hotel doseči vpis upravnega odbora v prid Hripoze. Med Mestno hranilnico in Hripozo se je torej v jesenskih in zimskih mesecih kriznega leta 1931 razplamtela prava podtalna vojna, pri kateri predvsem Hripoza ni izbirala sredstev za doseg svojega cilja, ki bi ga lahko preprosto označili

⁵² ZAL, LJU 175, t. e. 61.

⁵³ ZAL, LJU 175, t. e. 46.

⁵⁴ ZAL, LJU 175, t. e. 61.

za težnjo iz propadajoče izmolsti, kolikor se je le dalo firme. Pri tem ji je bila v precejšnji pomoč okoliščina, da so bili njeni zastopniki kot upravni odborniki in ravnateljji neposredno udeleženi pri vodenju podjetja, obenem pa so bili njegovi večinski delničarji. Zagrizen boj Hripoze lažje razumemo, če upoštevamo, da je imela v podjetju Karel Pollak naloženih kar "92 odstotkov vseh svojih denarnih sredstev", za katere ni imela, vsaj do ustanovitve Standarda, "skoraj nobenega kritja".

Spoznanje, da s pogajanjem ne bodo dosegli ničesar, je kmalu prodrlo v zavest nekaterih članov vodstva hranilnice. Tako je na sestanku ravnateljstva 5. novembra 1931 njegov član Pavel Pestotnik priznal, da počasi obupuje nad možnostjo sporazuma s Pollaki in njihovim sorodstvom. Vedno bolj je bil mnenja, "da s pogajanjem ne bomo prišli nikamor naprej. Pričeti je treba z radikalnejšimi sredstvi. Oni, s katerim se danes še pogajamo, je trd, a mora na kolena. Še vedno žive gospodje na nasprotni strani v mentaliteti, da se Mestna hranilnica ljubljanska za svoj denar boji, da je od njih odvisna in da bo vsled tega popustljiva brez meja. Vsa popustljivost Mestne hranilnice ljubljanske pa je do sedaj zakrivila samo največjo nelojalnost na nasprotni strani in nekorektnosti eno za drugo." Medtem so neplačane obresti od posojila družbi Karel Pollak dosegle že dva milijona dinarjev. Živahne debate v upravnem odboru in ravnateljstvu Mestne hranilnice so se osredotočile predvsem na vprašanje, ali naj začne hranilnica kot največja upnica družbe s postopkom stečaja. Tej nameri se je postavil po robu tedanji ljubljanski župan Dinko Puc, ki je zagovarjal sklenitev sporazuma med hranilnico in Hripozom. Obenem si pri Mestni hranilnici niso hoteli nakopati industrijskega podjetja, ki bi ga morali sami upravljati.

Šestnajstega decembra 1931 sta na nasprotnih bregovih stoječa denarna zavoda podpisala sporazum, vendar je ta ostal le na papirju, saj ga zastopniki Hripoze niso upoštevali in so še naprej samovoljno gospodarili v podjetju. Tajnik Majcen je zato januarja 1932 predlagal "prisilno upravo nad vsemi obrati v Ljubljani, na Vrhniki in v Kranju in rubež nepremičnin, v kolikor se s tem ne povzroči ustavitev obrata. /.../ S prisilno upravo vsaj pride hranilnica v posest obratov in firme, česar s nobenim drugim sredstvom ne more doseči." Ravnatelj Černe se je predlogu o prisilni upravi najprej upiral, saj po njegovem mnenju prevzem tovarna za Mestno hranilnico ni bil dober, a je kmalu spoznal, da druge poti ni, in v ponedeljek, 25. januarja 1932, je Mestna hranilnica na podlagi dveh milijonov dinarjev neplačanih obresti začela z rubežem "premičnin v tovarnah v Ljubljani, v Kranju in na Vrhniki, rubežem deležev tvrdke Karel Pollak in Standard, /.../ prisilno upravo nepremičnin tvrdke v Ljubljani in Kranju in prisilno upravo tvrdkinih podjetij v Ljubljani in Kranju". Nastopil je čas za odločnejšo akcijo proti Pollakom. Ravnatelj Megler in Miličič sta se na vse kriplje upirala prisilni upravi. Skrivala sta poslovne knjige in jih nista hotela izročiti od sodišča imenovanemu prisilnemu upravniku Pavlu Dereaniju. Vodstvo hranilnice je bilo enotno in je sklenilo energično nadaljevati akcijo proti Pollakom. Čeprav je ravnatelj Černe še vedno dvomil v smotrnost prevzema obratov, so drugi člani ravnateljstva že spoznali, da brez konkurznega postopanja ne bo šlo; tako se je na seji ravnateljstva 19. februarja 1932 izrazil Pavel Pestotnik: "/.../ naj se raje povzroči konkurz in naj hranilnica potem vse kupi in obrate zaenkrat prevzame sama. /.../ Ako so nerealni ljudje lahko poslovali v tovarni z dobičkom, bo tudi Mestna hranilnica mogla poslovati z dobičkom." Največji problem je predstavljala tovarna v Kranju, ki jo je vodila družba Standard, zato se je prisilna uprava tam omejila le na pobiranje zakupnine. Tajnik Majcen je že od vsega začetka zagovarjal

začasnost prisilne uprave, kateri bi sledil konkurz podjetja in prisilna dražba tovarniških objektov, ki bi jih nato morala kupiti Mestna hranilnica in tovarne sama upravljati. Tok nadaljnjih dogodkov je šel po poti, ki jo je predvidel, kljub pogajanjem, ki jih je imela hranilnica marca 1932 z na videz skesanimi predstavniki podjetja, katerega upravni odbor se je tedaj ponovno sestajal, da bi razpravljal o vprašanju, ali naj predlaga otvoritev stečaja ali prisilno poravnavo zunaj stečaja, za katero naj bi del denarnih sredstev (dva milijona od potrebnih šestih milijonov) zagotovila Megler in Miličič, vendar sta slednja povsem zatajila. Zaradi tega je Jean Pollak predstavnika Mestne hranilnice Majcna in Pestotnika klical na "separatno posvetovanje /.../ in priznal, da ni nobenega izhoda". Prosil ju je samo, naj mu na prošnjo njegovega očeta omogočita, da mu ne bo treba javno glasovati za stečaj. Obljubila sta, da bosta njegovi prošnji ugodila. "Zaradi tega do kakega izrecnega sklepa sploh ni prišlo, ampak so se oddajali separateni votumi" in so vsi člani upravnega odbora podali izjave pred sodiščem. S tem pripetljajem se je neslavno končala več desetletij trajajoča zgodovina enega izmed največjih industrijskih podjetij, ki jih je kadar koli ustanovil kak Slovenec.

Dvaindvajsetega marca 1932 je sodišče razglasilo stečaj podjetja Karel Pollak, d. d. Mestna hranilnica je sklenila, da ga bo dala na dražbo in ga, če ne bi bilo drugih ponudnikov, sama kupila. Mestna hranilnica je imela tedaj najhujše boje s Standardom glede prevzema tovarne v Kranju, kajti Standardu ni priznala pravice do zakupa kranjskega obrata in se je zanašala na to, da ga bo iz njega vrgla takoj po tem, ko bo tovarno pridobila na dražbi.⁵⁵ Tovarno v Kranju je kupila na licitaciji novembra 1932 za najnižjo ponujeno vsoto 2,868.537 dinarjev,⁵⁶ vendar ji Standarda ni uspelo izseliti, tako da se je morala sprijazniti s pobiranjem mesečne najemnine. Naslednji mesec je Mestna hranilnica na dražbah kupila še tovarni na Vrhniki za 3,513.269 in v Ljubljani za 6,352.020 dinarjev.⁵⁷ Hranilnica je kot glavni motiv, ki jo je pripravil do nakupa močno zadolženih Pollakovih tovarn, navedla nadaljevanje proizvodnje, pri čemer je pomembno vlogo igrala tudi skrb za zaposlene delavce: "Ker ni sedaj spričo številnim upnikom nikogar, ki bi hotel v to veliko podjetje za nadaljevanje obratov vložiti kak denar, obstoji nevarnost, da se tudi tisti obrati, ki že sedaj v zmanjšanem obsegu obratujejo, povsem ustavijo. Z ozirom na visoko terjatev Mestne hranilnice ljubljanske je povsem verjetno, da bo morala ona kupiti na dražbi vse tovarne, na kar je hranilnica tudi pripravljena ter odločena postaviti v polni pogon vse tovarne in tako zaposliti vse številno, sedaj deloma že brezposelno delavstvo."⁵⁸ Obenem je bilo nadaljnje obratovanje edini način, s katerim je premično in nepremično premoženje, katerega lastnica je hranilnica postala proti svoji volji, vzdrževalo svojo vrednost. Ker tovarna na Vrhniki ni obratovala, ono v Kranju pa je imela v zakupu družba Standard, je Mestni hranilnici ostala le skrb za vodenje ljubljanske tovarne. V ta namen je maja 1933 ustanovila družbo z omejeno zavezo Indus.⁵⁹ Zaradi slabih izkušenj s Pollaki jih uprava hranilnice ni pritegnila k vodenju novonastalega podjetja, ampak "je bilo iz upravnih svetnikov Mestne hranilnice ljubljanske osnovano posebno posloводство, ki je povsem ločeno od poslovanja Mestne hranilnice ljubljanske vodilo samostojno to tovarno. Zveza med Mestno

⁵⁵ ZAL, LJU 175, t. e. 46.

⁵⁶ ZAL, LJU 175, t. e. 61.

⁵⁷ Op. cit., ZAL, LJU 175, t. e. 60.

⁵⁸ ZAL, LJU 175, t. e. 60.

⁵⁹ ZAL, LJU 88, C zv. 5.

hranilnico ljubljansko in tvrdko Indus je bila le hranilnična uprava, kateri je poslovodstvo poročalo o svojem poslovanju in katera je dovoljevala po poročilu in predlogih poslovodstva tovarne potrebne kredite za obratovanje. Uradništvo hranilnice ni imelo s poslovanjem tvrdke Indus nikakih zvez".⁶⁰ Hranilnična uprava je našela naslednje razloge za ustanovitev Indusa: "(...) neodvisnost od Pollakov, /.../ možnost lažje prodaje tovarne, bodisi kakemu inozemcu ali pa tudi tuzemcu, vse trgovske zveze v tu in inozemstvu bi se obdržale, /.../ vse recepture ostale bi last nove družbe, /.../ vsi prijavljeni zaščitni znaki bi prišli v last nove družbe, možnost večjega dobička odnosno hitrejšje amortizacije vložnega kapitala, možnost koncentracije celokupnega prometa pri svojem zavodu, popolna kontrola nad podjetjem."⁶¹ Vendar pa vseh treh tovarn ni bilo tako preprosto prodati. Ljubljansko je leta 1938 kupil mošičanski usnjarski industrialec Adolf Mergenthaler. Propadajočo vrhniško tovarno je morala hranilnica prodati po delih. Stroje so nakupila razna industrijska podjetja, poslopje pa je prišlo v last jugoslovanske vojske, ki ga je uporabljala za vojašnico. Tovarno v Kranju je konec tridesetih let, ko je začelo poslovanje Standarda šepati,⁶² kupil kranjski Zadrudni kredit.⁶³ Pri celotni "zadevi Pollak" je Mestna hranilnica doživela precejšnje izgube. Leto pred koncem druge svetovne vojne, februarja 1944, je uprava hranilnice izračunala, da je pri delniški družbi Karel Pollak utrpela brezobrestno izgubo v višini 17 milijonov, pri podjetju Indus 8,7 milijona, skupaj torej 25,7 milijona dinarjev. "Če bi k temu prišteli še obresti od izgube pri tovarni Pollak in to šest odstotkov za dobo 12 let, bi te znašale ogromno vsoto 28,300.000 dinarjev okroglo." Ravnatelj Mestne hranilnice Franc Černe je menil, da krivca za nastalo izgubo ni imelo smisla iskati med osebjem hranilnice: "Sklep hranilničnega upravnega odbora z dne 24. januarja 1936, naj se skuša dognati krivca izgub pri Pollaku, bo težko izvedljiv, ker /.../ nobenega krivca ni. Na eni strani po starih pravih industrijski krediti niso bili zabranjeni, nova pravila jih celo izrecno dovoljujejo, na drugi strani pa so vsi faktorji, ki so o posojilih sklepali, na podlagi ugodnih cenitev in odlične konjunktore to storili v najboljši veri brez pomislekov ali ugovorov vladnega komisarja."⁶⁴ S Černetovo trditvijo se ne bi strinjal Avgust Tosti, ki je v svojih spominih zapisal, da naj bi dovoljevale hranilnice kredite "le na zemljišča in stavbe, ki imajo stalno vrednost in tudi zanesljiv donos. Izključeni so objekti za industrijske namene in zemljišča, ki nimajo stalnega donosa". Kreditna politika hranilnic naj bi torej v teoriji temeljila le na "absolutno varnih poslih".⁶⁵ Mestna hranilnica ljubljanska je imela na lastni koži priložnost občutiti, kaj se zgodi, če se tovrstni denarni zavod ne drži teh načel.

⁶⁰ ZAL, LJU 175, t. e. 61.

⁶¹ ZAL, LJU 175, t. e. 60.

⁶² Kljub temu da je za kritje svojih terjatev dobila tovarno v Kranju, je Hripozno "zadeva Pollak" zaradi veliko skromnejših denarnih sredstev, ki so ji bila na razpolago, prizadela huje kot Mestno hranilnico ljubljansko. Pred rubežem se je morala leta 1934 zateči pod okrilje Uredbe o zaščiti denarnih zavodov in njihovih upnikov z dne 22. 11. 1933, vendar se ji načrtovana sanacija ni posrečila in leta 1940 je morala začeti likvidacijo. V: ZAL, LJU 88, zadrudni vpisniki, zv. 7.

⁶³ ZAL, LJU 175, t. e. 60 in 47.

⁶⁴ ZAL, LJU 175, t. e. 61.

⁶⁵ Tosti, Denarni zavodi v Sloveniji po prvi svetovni vojni, str. 75.

Zakaj je propadla Delniška družba Pollak?

Že zgoraj smo zapisali, da je bil vzrok za propad družinskega podjetja Pollakov izbruh svetovne gospodarske krize, vendar je bil ta le kaplja čez rob, ki je povzročila, da se je zrušila družba, ki je zaradi slabega poslovanja že dlje časa stala na trhljih nogah. Ko je Mestna hranilnica leta 1931 imenovala svoja predstavnika v podjetje, sta naletela na številne nepravilnosti. Uradnika sta hitro ugotovila, da so v podjetju poslovali precej po domače. Razlog za to tiči v dejstvu, da je bila družba Karel Pollak družinsko podjetje, ki je imelo to nesrečo, da so se njegovega vodstva polastili nekateri pogoltni delničarji, odločeni, da se bodo na njegov račun čimbolj obogatili, ob tem pa so zanemarili koristi in dobrobit delniške družbe. Poglejmo sedaj, kaj lahko o razlogih za propad družbe Pollak preberemo v arhivskih virih.

Veliko ocen o slabem vodstvu podjetja Karel Pollak je zapustil Pavel Dereani, prisilni upravnik in prvi direktor Indusa. Kmalu zatem ko je konec leta 1932 postal prisilni upravnik, je za vodilni kader Mestne hranilnice spisal referat z naslovom "Kakšno je bilo gospodarstvo v družbi?", v katerem je neusmiljeno razgalil napake prejšnje uprave. Kot glavni razlog za družbin propad je Dereani navedel pogoltnost delničarjev, saj so "družine akcionarjev in direktorji eksploatirali gotovino in dohodke družbe v taki meri zase, da je bil polom neizogiben". Ob pregledu poslovnih knjig je ugotovil, da so pripadniki družine Pollak, tj. upravni odborniki podjetja in njihove soproge, v desetih letih družbinega obstoja iz njene blagajne dvignili celih 25 milijonov dinarjev gotovine. "Podjetja niso imela nobenega smotrnega vodstva. V nabavi surovin, izdelavi blaga in prodaji je vladala popolna anarhija. Vsak je delal na svojo roko, skupno jim je bilo samo izkoriščanje, pri katerem so naravnost tekmovali, eni iz gole brezvestnosti in požrešnosti, drugi iz nevoščljivosti. Pri nakupu surovin in izdelavi blaga se je špekuliralo na debelo, kar je povzročilo vrsto pasivnih poslov. Ker se je mnogo kupčij sklenilo brez informacij o odjemalcih, samo da je bila kupčija, je ostalo terjatev za velike svote neizterljivih. Nesolidnost in nereelnost poslovanja s krediti je povzročila prekomerno zadolžitev družbe." Poleg tega je uprava podjetja nesmotrno razsipala z denarjem. Tako je na primer plačevala posebnega upravnika hiš v lasti podjetja, čigar plača je znašala toliko, da je izničila vse prihodke od stavb. Še hujše so bile Dereanijeve obtožbe o utaji davkov in oddaji napačnih davčnih napovedi. Prisilni upravnik je menil, da je "šlo celotno posojilo Mestne hranilnice ljubljanske v žepe akcionarjev in po drugih napačnih potih". Uspešno poslovanje je poleg tega ovirala še zanemarjena in zastarela oprema: "Poslopja v tovarni in vse naprave (cevi, parni kotli itd.) so bili v takem stanju, da je moral vse neprestano popravljati in jih je le s posebno pažnjo in stroški rešil pred težko pokvaro prisilni upravnik." Na koncu referata je Dereani izključil vsako možnost vrnitve prejšnjih podjetnikov in jih razdelil na nepošteno in nesposobne: "Bivšim gospodarjem na kakršenkoli način dati podjetje nazaj v roke ali dopustiti, da se to zgodi, je popolnoma nemogoče, ker enim popolnoma manjka vsaka volja za reelno in pošteno gospodarstvo, drugim pa sposobnost."

Drug vir, ki nam odkriva razloge za propad podjetja Karel Pollak, so zapisniki sej ravnateljstva in upravnega odbora Mestne hranilnice, na katerih se je kot najbolj žolčni kritik Pollakov izpostavil hranilničar tajnik Franc Majcen. Kot Dereani, je tudi v podjetju opazil nesposobne podjetnike: "Uspešno delo s Pollaki pa ni nemogoče samo zato, ker nočejo, marveč tudi zato, ker so popolnoma nesposobni. Karel

Pollak (mlajši - op. a.) je kot predsednik upravnega odbora zanič, dr. Meglerju po dosedanjih izkušnjah ni mogoče zaupati predsedstva, o drugih ni treba niti govoriti." Nekaj več podatkov o utaji davkov izvemo iz Majcnovega odgovora na jezno pismo, ki ga je priletni Karel Pollak starejši junija 1932 poslal ljubljanskemu županu Dinku Pucu in v katerem je kar mrgolelo obtožb na račun Mestne hranilnice. Majcen je ustanovo, v kateri si je služil svoj vsakdanji kruh, zagovarjal takole: "Ni res, da se uničuje pod sedanjo upravo (posebna uprava in konkurzna uprava) to, kar je g. Karel Pollak starejši gradil, marveč je bilo vse to zrušeno s sokrivdo g. Karla Pollaka starejšega samega, še predno je začela Mestna hranilnica ljubljanska reševati svoj denar. Koristi države, mestne občine in delavcev tisti, ki so gospodarili v podjetjih tvrdke Karel Pollak takrat, ko je bil za to čas, niso imeli v očeh. /.../ Tisti, ki so zakrivali toliko škodo upnikov, so tudi državo ogoljufali za cca. 1,8 milijonov dinarjev na davku (prometni in uslužbenski davek), ker so zatajili za 127 milijonov dinarjev prometa in cca. 400.000 dinarjev uslužbenskega davka. Kakor mi je znano je predpisana tudi kazen, ki bo znašala baje 18 milijonov dinarjev." Tudi Majcen je spoznal, da je podjetje njegovim lastnikom služilo predvsem kot prvovrstna krava molznica: "V normalnih časih, ko so bile vse tovarne v obratu, ko je bilo do 120 milijonov dinarjev prometa, ko je bila konjunktura in ko so imeli vojaške dobave ter je bil brez dvoma dobiček, je ta dobiček izginil drugam in so gospodarji podjetja za sabo v desetih letih iz podjetja potegnili skoraj 26 milijonov dinarjev, država, občina in upniki pa so izgubili ogromno svoto, ker se pokazuje v konkurzu nekritih okoli 45 milijonov dinarjev." Vestni uradnik je dalje menil, da Karel Pollak starejši v dobro podjetja, ki ga je postavil na noge v potu lastnega obraza, ne bi bil smel dopustiti, da so mu sinovi in zeti zraskli čez glavo: "G. Karel Pollak starejši ni uveljavil svojega vpliva nad zeti in sinovi takrat, ko je bil čas in ne na način, ki je bil potreben." Majcen je natančno naštel imena onih, ki so se okoristili s 25 milijoni dinarjev. To so bili bratje Karel mlajši, Jean in Pavel Pollak, Vendelin Megler in njegova soproga Meta, Miličič in njegova soproga Špela ter inženir Vladimir Remec in njegova soproga Helena. Ob prebiranju ohranjenih dokumentov se kot najbolj nepoštena podjetnika v družini izpostavita Megler in Miličič, proti katerima je Mestna hranilnica pri deželnem sodišču celo sprožila kazenski postopek. Na račun podjetja, katerega vodstvo mu je bilo zaupano, se je znal dobro okoriščati Vendelin Megler, ki je maja 1925 skupaj z ženo ustanovil družbo z omejeno zavezo Triumf, podjetje za predelovanje in trgovino z industrijskimi proizvodi. Kot njena lastnica in edina poslovodkinja je bila v trgovinski register vpisana Vendelinova žena Meta, hči Karla Pollaka starejšega. Za kaj je torej šlo pri podjetju Triumf? Ljubljanski obrat družbe Karel Pollak, d. d., katere ravnatelj je bil Vendelin Megler, je med drugim izdeloval tudi čevlje. Del produkcije čevljev je dal Megler na stran, si jo prilastil in jo nato prodajal pod okriljem lastne firme.⁶⁶ Podjetje Triumf je torej brez truda zmagošlavno kovalo mastni dobiček.

V dokumentih smo zasledili drobce, ki dajejo slutiti, da sta se tedaj, ko so se razmere za družbo Karel Pollak vedno bolj zaostrovale, v njenem upravnem odboru izoblikovala dva tabora. V prvem so se znašli bratje Pollak v drugem pa njihovi pogoltni svaki Megler, Miličič in Remec ter stric Peterca, vendar dokončnega razdora med delničarji nikoli ni bilo. Najstanovitnejšo opozicijsko držo do prevladujoče usmeritve upravnega odbora je zavzemal Jean Pollak, ki je bil edini pripravljen

⁶⁶ ZAL, LJU 175, t. e. 46.

skleniti resen dogovor z Mestno hranilnico. Njegova brata Pavel in Karel mlajši sta nihala med obdobji, ko sta bila pod vplivom Meglerja in Miličiča, in obdobji, ko sta jima nasprotovala. A nobeden od treh bratov ni odločneje ukrepal, da bi družinsko podjetje rešil pred propadom. Na podlagi zagovora hranilničinega ravnatelja Černetu lahko celo sklepamo, da so bratje Pollak svojo strategijo na koncu spremenili in si želeli konkurz podjetja, "češ da bodo le na ta način prisilili dr. Meglerja in dr. Miličiča na kolena". Zato so se pri Černetu "opetovano zavzemali za to, naj hranilnica povzroči konkurz".⁶⁷ Verjetno so računali na to, da jih bo hranilnica imenovala za upravitelje prevzetih tovarn, toda delali so račun brez krčmarja.

Ob pregledovanju bilančnih postavk pade v oči metoda financiranja podjetja z najemanjem posojil in ne z zviševanjem delniške glavnice, kar je družbo na koncu pripeljalo do 48-milijonskega dolga, medtem ko se delniška glavnica ves čas obstoja družbe ni zviševala in je bila njena vrednost le milijon in pol dinarjev. Podjetniki so potemtakem dajali prednost financiranju industrijske dejavnosti s tujimi in ne lastnimi sredstvi. Celotno podjetje je bilo v času konkurza vredno okoli 60 milijonov dinarjev.⁶⁸ Še en vidik zadnjega obdobja obstoja družbe Karel Pollak nam osvetljujejo številke o proizvodnih stroških, prodaji in produkciji Pollakovih tovarn, ki jih je zbral prisilni upravnik Pavel Dereani. Pri vseh treh tovarnah konec dvajsetih let opazimo naraščanje proizvodnih stroškov, ki ga je spremljalo padanje prodaje, v kranjski in ljubljanski tovarni pa tudi padanje produkcije. Pospremimo to izvajanje z Dereanijevim komentarjem o vzrokih, ki so privedli do propada vrhniške tovarne: "Slabo vodstvo, špekulativni in nepravočasno izvršeni nakupi surovin, eksperimentacije v fabrikaciji /.../ so imele za posledico, da se je proizvodjalo izredno slabo kvaliteto, kar je povzročilo nerentabilnost obratovanja ne glede na visoke režijske stroške, ki nikakor niso bili v skladu z višino produkcije."⁶⁹

Sklep

Sklenimo članek z aplikacijo teorije podjetništva na primeru podjetja Karel Pollak, za katerega se zdi, da je imelo vse pomanjkljivosti, ki jih je teorija očitala tipu družinskih podjetij: le-ta naj bi bila zaradi navezanosti na osebo lastnika oziroma ustanovitelja nestabilna in kratkega diha. Usodo podjetja je zato pogosto zapečatila ustanoviteljeva smrt, daljša bolezen ali napake njegovih naslednikov. Pri družinskih podjetjih je bilo problematično zlasti novačenje novega podjetniškega kadra, saj je kriterij največkrat predstavljala sorodstvena vez in ne primerna strokovna usposobljenost. Najbolj je obstoj družinskih firm ogrožala generacijska menjava podjetnikov, pri kateri so med dediči pogosto izbruhnili konflikti, podjetje pa je lahko prišlo v roke nesposobnih, neprimernih ali nezainteresiranih naslednikov.⁷⁰ Ravno menjava podjetniških generacij je usodno zaznamovala Pollakovo podjetje. Karel Pollak starejši je pri ustanovitvi družinske delniške družbe sicer še sodeloval, a se je nato v dvajsetih letih prejšnjega stoletja umaknil iz njenega vodstva. Upravljanje usnjarn je prepustil sinovom in zetom, ki so jih vodili tako, kot je bilo predstavljeno v prejšnjem poglavju.

⁶⁷ ZAL, LJU 175, t. e. 61.

⁶⁸ ZAL, LJU 175, t. e. 46.

⁶⁹ ZAL, LJU 175, t. e. 60.

⁷⁰ Schäfer, Familienunternehmen und Unternehmenfamilien, str. 9-10, 12.

Pollaki so pri Mestni hranilnici ljubljanski najeli veliko posojilo v dobi razcveta jugoslovanskega in svetovnega gospodarstva. Ob tem pa so precenili sposobnost lastnega podjetja za odplačilo dolga. Ko je v začetku tridesetih let val gospodarske krize z vso močjo pljusnil v Jugoslavijo, so se Pollaki zaradi prezadolženosti nenadoma znašli v nezavidljivem položaju, ki je kmalu naredil konec družinski podjetnosti. Propad industrijskega imperija rodbine Pollak lahko razumemo kot splet več dejavnikov: najem prevelikega posojila, slabe podjetniške odločitve, zastarelost podjetja, premalo investicij v tehnološki razvoj, prevelik pohlep nekaterih družinskih članov, razsipnost vodilnega kadra in neekonomično ravnanje z denarnimi sredstvi.

Po drugi strani Mestne hranilnice "zadeva Pollak" zaradi dobre kapitalске podlage v hranilnih vlogah sicer ni pokopala, ji je pa zato nakopala precej nevšečnosti, ki so se odražale v precejšnjih izgubah ter večletni skrbi za usnjarska podjetja, za vodenje katerih nikoli ni imela prave volje in interesa, poleg vsega pa so ji prišala še izgubo.

Mitja Sunčič

"THE WHOLE LOAN OF THE LJUBLJANA CITY SAVINGS BANK POCKETED BY
SHAREHOLDERS AND LOST IN OTHER WRONGFUL WAYS."

Ljubljana City Savings Bank and the Decline of Karel Pollak Industrial Joint-stock Company

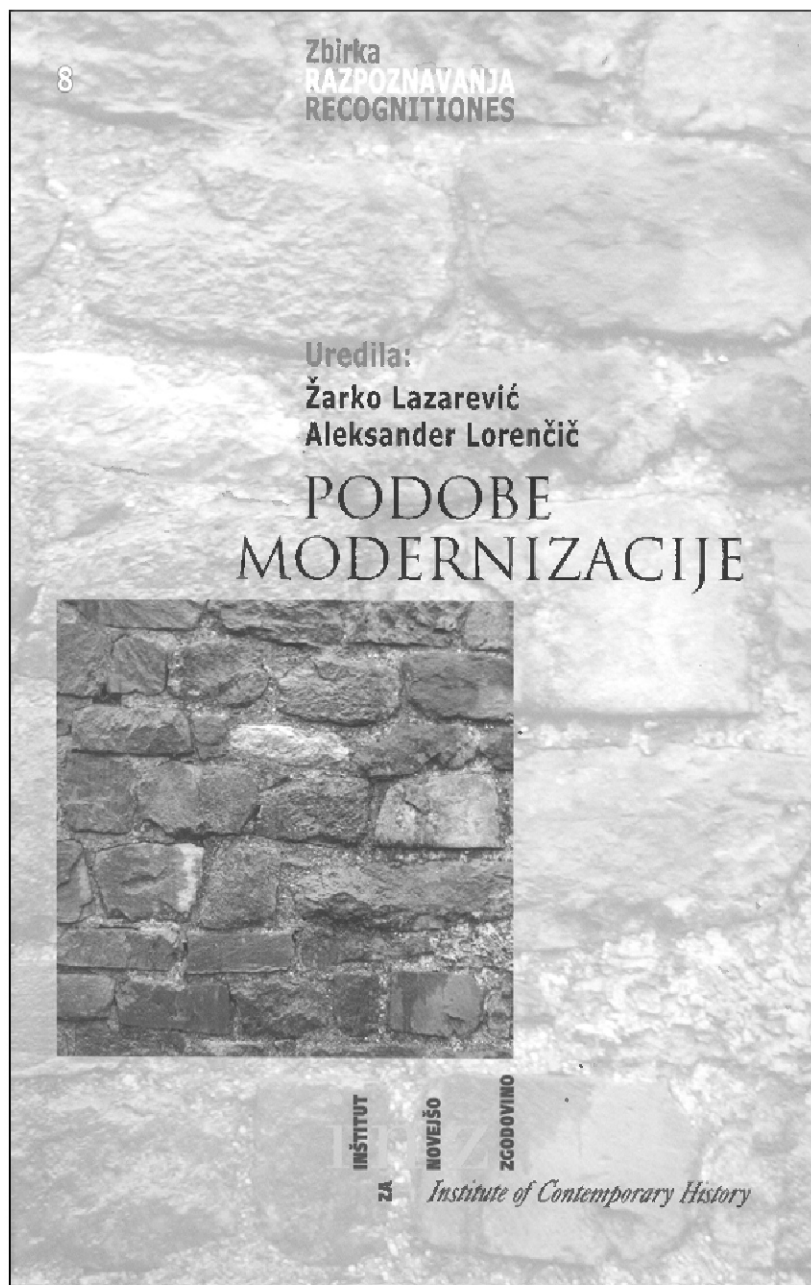
S u m m a r y

This discussion represents an attempt at exploring the dynamics of business relationships between a monetary institution as the creditor on one hand and an industrial company as the borrower on the other hand. The Ljubljana City Savings Bank was the creditor, while the borrower was one of the biggest Slovenian interwar leather industry companies, the Karel Pollak joint-stock company. We especially focused on the relationship between these parties in the time of the Great Depression, when a number of disputes between them took place. The events presented are interestingly marked by the circumstance that the creditor of the industrial activity was a municipal or state-owned monetary institution and not a universal bank, which leads us to believe that not only universal banks typical of Austro-Hungarian successor states like the Credit Bank of Ljubljana, Cooperative Commercial Bank and Credit Institution for Commerce and Industry took part in the financing of the Slovenian industry through loans, but that savings banks also provided financial resources to the industry, which is not so unusual if we take into account that the interest rates in the middle of the 1920s were significantly lower in such monetary institutions than in the banks. This was also the main reason why the Karel Pollak company approached the Ljubljana City Savings Bank - one of the oldest and most respectable Slovenian monetary institutions, which celebrates the 120th anniversary of its establishment this year - with his request for a loan. It is interesting that the histories of this savings bank, written at the occasion of its 50th and 100th anniversary, do not mention the event under consideration. The main sources for this discussion are the minutes of the City Savings Bank board of directors and management meetings, stored in the City Savings Bank collection. The events presented are a tale full of intrigue, deception, pretence and backstabbing. At the same time this story attests to the fact that the lack of business ethics is not only characteristic of the modern Slovenian transition economy.

In the middle of 1920s the Ljubljana City Savings Bank granted a mortgage credit to the family joint-stock leather industry company Pollak in the amount of 25 million dinars, which was extremely generous for the circumstances of that time. The issue was not problematic until the Great Depression, which affected the leather company of the Pollak family severely. A conflict lasting approximately two years ensued between the City Savings Bank and the owners of this company, during which the owners resorted to many dirty and unethical business moves. The dispute concluded with the bankruptcy of the Pollak joint-stock company and the takeover of its factories, carried out by the City Savings Bank. Due to sound capital basis in savings deposits, the granting of this loan may have not buried the City

Savings Bank, but it did cause many difficulties, manifesting themselves in considerable losses and many years of involvement in leather industry companies, which this bank was never very interested in managing; and, furthermore, these companies all brought further losses.

A special chapter in this discussion is also dedicated to the reasons for the demise of the Karel Pollak company - it did not only fail due to the Great Depression and a large debt, but it seems that this joint-stock company was plagued by all the shortcomings for which the theory of entrepreneurship criticises the family type of companies: due to the attachment to the owner or founder they are supposedly unstable and short-lived. Their fate could thus be sealed by the founders' death, lengthy illness, or mistakes of their successors. However, the existence of family companies was threatened most by the changing generations of entrepreneurs, for conflicts often broke out among the heirs and the companies could end up in the hands of incompetent, unsuitable or disinterested successors. This very exchange of generations of entrepreneurs was fatal for the Pollak company, which started as a small tannery of a leather merchant Karel Pollak in the second half of the 19th century. In the decades until the end of World War I it grew into the largest leather industry company in the Slovenian territory. After World War I it was transformed into a family joint-stock company. Karel Pollak still participated in its establishment, but resigned from its management in the 1920s. He left the management of the tanneries to his sons and sons-in-law, who led them to their demise. This can be seen as a combination of multiple factors: raising too large of a loan, bad business decisions, antiquated company, not enough investments into technological development, greed of certain family members, wastefulness of the management staff and uneconomical management of financial resources.

Podobe modernizacije : poglavja iz gospodarske
in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju /
Žarko Lazarević in Aleksander Lorenčič (ur.).
Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, 508 str.
(Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 8)